

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2020

Romano džaniben

časopis romistických studií | 27. ročník | 2/2020

Na obálce:

Rosálie Dychová na školní fotografii, okolo roku 1940 |

Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

- Michal Schuster
„Jinak bychom tady nebyli.“ Příběh rodiny Dychovy z obce Hrušky (okr. Břeclav) 7
- Renata Berkyová
Žádosti o uznání holokaustu Romů a Sintů v Čechách. Výsledky výzkumu žádostí o osvědčení podle zákona 255/1946 Sb. u lidí vězněných v CT Lety 55
- Kristýna Hájková
Hledání skulin v mocenské asymetrii: veřejná angažovanost na slovenském venkově v intersekcionalní perspektivě 91
- Michael Beníšek
O původu Piurkova seznamu romských slov u Miklošiče 115

NERECENZOVANÁ ČÁST

- Arne B. Mann
Kto boli obeť v Motyčkách? 129
- Markéta Hajská
O trajo si t'al pestrivo / Život musí být pestrý. Vyprávění Viktora Salinase 141
- Eva Kropiwnická
Baro pharo kamiben / Osudová láska a další ukázky z tvorby 165
- Překročit mantinely normality a zaplnit prázdná místa (Renata Berkyová)** 175
- Vendula Fremlová
Bílá Místa 177
- Ukázky z výstavy *Bílá Místa***
- Romane Kale Panthera
Mifeš ukraden / přepis historie 191

Martin Zet
La Europakeri unija del duma romanesh! / Evropská unie mluví romsky! 196

ARA ART, Divadlo Husa na provázku
Futuroma 199

Alica Heráková
Reflexe divadelního představení *Gadžové jdou do nebe* 201

RECENZE | ANOTACE

Kolektiv autorů:
Neviditelné múzeum / Invisible Museum / Nadikhuno muzeomos
(Anna Remešová) **207**

Huub van Baar, Angéla Kószé:
Roma and Their Struggle for Identity in Contemporary Europe
(Tomáš Reichel) **213**

Radek Vorlíček: *Jak se daří inkluzi u nás na Slovensku*
(Jurina Rusnáková) **217**

Baro pharo kamiben / Osudová láska a další ukázky z tvorby¹

Eva Kropiwnická na čtení romských duchařských příběhů v ostravské galerii Plato dne 22. 1. 2020 | Foto: Zuzana Šrámková

Eva Kropiwnická (1964) se v romských literárních kruzích pohybuje zhruba šest let. Jak to u některých romských autorek bývá, její cesta ke psaní nebyla přímočará a jasnější směr nabrala, teprve když jí odrostly děti a získala čas sama pro sebe.

Vyrůstala jako čtvrté z pěti dětí v dělnické kolonii v Karvině na severní Moravě. Rodiče do této průmyslové oblasti s množstvím pracovních příležitostí přišli na začátku šedesátých let. Oba pocházeli ze západního Slovenska, ze sousedních obcí Podolia a Pobeďim ležících v kraji Trenčín. Otec pracoval jako dělník v ostravských hutích a posléze v karvinské pozinkovně NHKG, matka byla většinu života v domácnosti. Kolonii zbourali, když bylo autorce třináct let.

Vychodila slovenskou základní školu v Karvině, začala pracovat a brzy se vdala. S polským manželem, jehož nosí příjmení, má dvě děti a je čtyřnásobná

babička. Pracovala na různých pozicích, kromě jiného také jako asistentka prevence kriminality u městské policie nebo terénní pracovnice. V Romském centru Milana Ference brigádně vedla kurzy vaření pro děti a tady v ní narostla touha začít na sobě pracovat, „být lepší a stát se mezi Romy osobností“, jak sama říká. Motivoval ji příběh

¹ Jak citovat: Kropiwnická, E. 2020. Baro pharo kamiben / Osudová láska a další ukázky z tvorby. *Romano džamiben* 27 (2): 165–174.

Z veřejného čtení romských duchařských příběhů v ostravské galerii Plato dne 22. 1. 2020 | Zleva: Eva Kropiwnická, Květa Podhradská a Karolína Rylvolová | Foto: Zuzana Šrámková

úspěšného podnikatele v pohostinství Milana Ference, proto ve čtyřiačtyřiceti letech nastoupila dálkové studium na místní pobočce soukromé sociálně právní střední školy Emila Ščuky. Maturovala v roce 2012. Vzhledem k prostým poměrům, z jakých pochází (otec byl negramotný a matka a všichni sourozenci mají jen základní vzdělání), se Evě podařilo dohnat nerovný životní start a coby koordinátorka v technických službách a dobrovolná sociální pracovníce je nyní svému okolí vzorem a inspirací.

Ke psaní ji povzbuzoval romský učitel Igor Malík, který ji také přihlásil do soutěže „Romano suno“. Hned v roce 2016 získala 3. místo v kategorii dospělých za básně nazvané „Miro cho / Můj syn“ a „Palikeriben – Poděkování“. O rok později vyhrála 1. místo za povídku „Baro kamiben / Velká láska“ a speciální cenu za báseň „Ma rode avri pomsta / Nevyhledávej pomstu“. A v roce 2018 se umístila jako třetí s povídkou „So vakerelas e cetka Amalka / Vyprávění o tetičce Amálce“. Ve sborníku O bare vakeren (2019), který je výběrem z děl dospělých účastníků soutěže Romano suno, jí byly otištěny tři povídky. V roce 2019 se s povídkou „E Emera / Teta Emera“ zařadila po bok jedenadvaceti autorek a autorů, kteří přispěli do publikace O mulo! Povídky o duchách zemřelých nakladatelství romské literatury Kher. Publikovala též v romských periodikách Romano hangos a Kereka.

Eva Kropiwnická píše romsky, protože romsky mluví se svou rodinou a se svými svěřenci z technických služeb. K jejímu mluvenému repertoáru patří také slovenština základního vzdělání, ostravské nářečí češtiny a manželova polština. Tak jako život na Ostravsku, je i její literární projev věcný a přímočarý, s občasným úkrokem k nečekané sentimentalitě. Čtenářům dnes přinášíme dosud nepublikovanou povídku „Baro pharo kamiben / Osudová láska“, která minimalistickými prostředky vypráví příběh jednoho života, dále oceňovanou báseň „Ma rode avri pomsta / Nechtěj se mstít“ a dvě doposud neuveřejněné, „Dživipen/Život“ a „Phuri baba som / Jsem stařena“. České překlady pořídily Karolína Ryvolová (povídka) a Eva Danišová (básně).

Karolína Ryvolová

Baro pharo kamiben

Kana somas terñi čhaj, sas man pirano. Mange has biš berš he o Jožkus has mandar pandž berš phureder. Phirahas jekhetanes duj čhon, paľis bešahas ke miri daj, bo na sas amen amaro kher. O Jožkus sas bučakero čhavo. Kerelas andre huťa. O love, so zarodelas, delas mange pro skamind. But pes kamahas, aľe solacharde na samas. Me leske jekhvar phendom: „Jožku, avela amen ciknoro čhavoro.“ – „Joj, Maño, savo me som rado!“ čumidlas mange o per. Miri daj tiš lošaliľa u phenda: „Tiro dad pes na dodžid’ilas, hoj les avela onučka vaj onukos, mi leske del o Del loki phuv.“

Avka mange le Jožkuha šukares dživavas the but pes kamahas. Me somas ča khere the užaravas pro Jožkus, sar avela andal e bući. O per man sas baro, somas šov čhon khabñi. Jekhvar avľas o Jožkus khere u phenda mange: „Šun, Maño, mušinav tuke vareso te phenel. Phares pes oda vakerel, mek akanake, te sal mandar khabñi. Hin man andre bući pirañi, gadži hiñi, sovkerav laha imar trin čhon. Džanav, hoj tuke kerav bari dukh, aľe imar avka našťik dživav, chochavav pro duj seri. Dživava la gadžaha, vičinen la Lucka.“ – „Sar mange, more, kada avka šaj phenes, hoj kames la Lucka? U so me the amaro čhavoro, so tut imar nane kija amende o jilo?“ – „Pharo mange, Maño, aľe man zakamadom andre Lucka. Sar ločhoha, počinava tuke pro čhavoro.“ – „Dža het, tu lubarina, ma sikhav tut mange pro jakha!“ But rovavas pal o Jožkus, mek na džanavas, savo dživipen hin le muršenca, igen terñi somas, na džanavas, so te kerel. So manca kerdas!

Miri daj sar šundas, ta phendas: „Ma dara, mri čhaj, mek som adaj me. Varesar oda keraha.“

Avka ačhilom korkori. Tel o trin čhon ločhilom le čhavořes. Avľa pal ma o Jožkus andre špitaľa. „Jožku, so tu adaj avľal? Soske e choľi mange keres?“ – „Maño, som rado, hoj sal sasti the miro šukar čho, o Patričkos.“ – „Le tut, Jožku, he dža kadarik het! Amen bijal tute džanas te dživel, dža tuke pale ke Lucka.“

Le čhavořes mange bararavas korkori, imar man sas miro kher. Varekana k’amende phirkerlas miri daj. Andro dživipen mange phirenas varesave murša, aľe ñikas avka na kamavas sar le Jožkus. Počinelas mange pro čhavoro sako čhon. Geľom jekhvar pal o dilos pro foros u dikhlom le Jožkus. Na dikhlom les trin berš.

„Servus, Maño, sar sal?“ – „So phučes, Jožku?“ – „Furt sal šukar džuvľi, Maño.“ – „Ma vaker manca avka.“ – „Šaj dikhav mire čhavořes le Patričkus?“ – „Mušinav les te lel khatar e cikñi školka.“ Avka geľam jekhetane andre školka u paľis ke mande andro kher. Bavinelas pes le Patričkuha. Imar avri pes kerlas šištino, avelas e rat. Iľom avri o caklos la moľaha. Čeporo samas matore u geľam andro hados.

„Maño, tu man mek kames?“ phučelas o Jožkus. – „Kamav tut, Jožku.“ – „The me tut phares kamav, na bisterdom pre tute.“

Osudová láska

Když jsem byla mladá, měla jsem přítele. Mně bylo dvacet a jemu o pět let víc. Chodili jsme spolu dva měsíce a pak jsme bydleli u mojí mámy, protože vlastní byt jsme neměli. Jožka byl pracant. Dělal v hutích a peníze, co tam vydělal, mi všechny odevzdával. Moc jsme se milovali, ale svoji jsme nebyli. Jednou jsem mu řekla: „Jožko, budeme mít miminko.“ – „Máňo, to jsem strašně rád!“ a dal mi pusku na břicho. Máma se taky zaradovala: „Kéž by se toho dožil táta, ať je mu země lehká.“

Pěkně jsme si s Jožkou žili a měli jsme se moc rádi. Byla jsem doma a čekávala jsem na něj, až se vrátí z práce. V šestém měsíci už jsem měla velké břicho. Jednou takhle Jožka přišel domů a povídá: „Hele, Máňo, musím ti něco říct. Neříká se mi to snadno, obzvlášť teď, když se mnou čekáš dítě. Mám v práci holku, gádžovku, spím s ní už tři měsíce. Já vím, že ti tím hrozně ublížím, ale už vám dál nedokážu oběma lhát. Budu žít s ní, jmenuje se Lucka.“ – „Prosímtě, jak mi to můžeš říct jen tak, že miluješ Lucku? A co já a naše děťátko, to už k nám nic necítíš?“ – „Jsem z toho smutnej, Máňo, ale zamiloval jsem se do Lucky. Až porodíš, budu ti na malýho platit.“ – „Táhni odsud, ty kurevníku, nechod' mi na oči!“ Moc jsem se pro Jožku naplakala. Byla jsem hrozně mladá a nezkušená, nevěděla jsem, co si počít. Co mi to jen udělal!

Když se to dozvěděla máma, povídá: „Neboj, holka, ještě jsem tady já. Nějak to zvládneme.“

A tak jsem zůstala sama. Za tři měsíce se mi narodil chlapec. Jožka za mnou přišel do porodnice. „Co tu děláš, Jožko? Proč mě zlobíš?“ – „Máňo, jsem rád, že ty i náš malý Patriček jste v pořádku.“ – „Seber se a běž odsud pryč! My si bez tebe poradíme, běž si zpátky k Luce.“

Synáčka jsem vychovávala sama, to už jsem měla vlastní byt. Někdy k nám chodívala moje máma. Životem mi procházeli různí chlapi, ale žádného jsem nemilovala tolik jako Jožku. Na dítě mi platil pravidelně. Jednou odpoledne jsem šla do města a náhodou jsem Jožku potkala. Tři roky jsme se neviděli.

„Nazdar, Máňo, jak se máš?“ – „Co je ti po tom, Jožko? – „Furt ti to sluší, Máňo.“ – „Takhle se mnou nemluv.“ – „Moh bych vidět svýho syna, Patrička?“ – „Musím ho vyzvednout z jeslí.“ Tak jsme šli společně do jeslí a potom ke mně domů. Jožka si hrál s Patričkem. Venku se mezitím setmělo, přicházela noc. Otevřela jsem láhev vína. Měli jsme trochu naváto a skončili jsme v posteli.

„Máš mě ještě ráda, Máňo?“ zeptal se Jožka. – „Mám.“ – „Já tě taky pořád moc miluju, nezapomněl jsem na tebe.“

Tosara o Jožkus uštila u phenda mange, hoj džal pale ke Lucka, kaj pre leste te na rušav. „Prebačin mange, Maño.“ – Me leske pale phendom: „So duj oda kamahas, dža het!“

Avka oda džalas dešuochto berš. O Jožkus dživelas la Luckaha u man sas varesave pirane, no čačes len na kamavas. U sar pes dikhahas le Jožkuha, či avri, vaj pre zabava, sakovar takoj gełam peha andro hađos.

Pal o dešuochto berš mange o Jožkus phenda: „Maño, mukłom la Lucka, kamav tuha te dživel. Kerdom bari bibacht, sar tut varekana mukłom, sar salas terňi the mek khabňi. Mukłom tut korkora te likerel avri amare čhas, odmukheha mange, Maño miri?“ – „Jožku, pro kadava me užarav calo dživipen, hoj aveha ke mande pale the aveha ča miro. Prebačinav tuke savoro, kamav tut but.“ – „Imar ñikda na džava ke aver džuvli. Pre oda tuke lav vera pro amaro sovnakuno Del!“

Avka pes solachardam. O Jožkus kamelas ča man. Pal o biš berš ñisostar ñič nasvalilas. Rakhle leske rakovina andro kokala. Me pal leste bajinavas, imar ča pašlolas. Duj čhon andro hađos. Agorutne divesa mange vakerelas, savo pharipen kerđa mange the le čhavoreske, he me mek pašal leste sa keravas. Me leske phendom: „Jožku, miro calo dživipen tut but kamavas, čak tut dikhavas, me tuke paľikerav vaš ola biš berš, so samas solacharde, oda sas amare jekhetane šukar berša.“

O Jožkus mułas pal o duj dives andre špitaľa. Sas leske pendatheeňa berš, na dodžidilas aňi dvochodkos.

Ada kamiben sas baro he zoralo. Kerdom leske šukar parušagos, avka sar amen o Roma keras, sar sam sikhade. Paš o hrobos leske phendom: „Šoha pre tute na bisterava. Paľikerav tuke vaš ola berša, so manca dživehas. Mi tuke o Del del loki phuv, kamiben miro.“

Korektura romštiny: Eva Danišová, KHER

Ráno Jožka vstal a oznámil mi, že se vrací k Lucce, ať se na něj nezlobím. „Odpusť mi to, Máňo.“ Já mu na to odpověděla: „Chtěli jsme to oba. Teď jdi pryč.“

Takhle to chodilo osmnáct let. Jožka žil s Luckou a já jsem měla všelijaké partnery, ale doopravdy jsem o ně nestála. A jak jsme se potkali s Jožkou, ať už venku nebo na zábavě, vždycky jsme spolu skončili v posteli.

Po osmnácti letech mi Jožka povídá: „Máňo, odešel jsem od Lucky, chci žít s tebou. Udělal jsem velkou chybu, když jsem tě tenkrát, když jsi byla mladá a navíc těhotná, opustil. Výchovu našeho syna jsem nechal jenom na tobě, odpustíš mi, Máničko?“ – „Jožko, celý život čekám, až se ke mně vrátíš a budeš jenom můj. Všechno ti odpouštím, moc tě miluju.“ – „Už tě kvůli žádný jiný neopustím, to ti slibuju, Bůh je mi svědkem!“

A tak jsme se vzali. Jožka mi byl věrný. Po dvaceti letech zničehonic onemocněl. Našli mu rakovinu kostí. Starala jsem se o něj. Už jenom ležel. Dva měsíce v posteli. Během těch posledních dní mi často říkal, jaké trápení mně a synkovi způsobil, a já ho teď ještě obskakuju. Odpověděla jsem: „Jožko, celý život jsem tě moc milovala, o nikoho jinýho jsem nestála, děkuju ti za těch dvacet let, co jsme byli manželé, to byly naše nejkrásnější společný roky.“

Jožka po dvou dnech v nemocnici zemřel. Bylo mu padesát devět let, ani důchodu se nedožil.

Byla to velká láska. Uspořádala jsem mu krásný pohřeb, tak jak to my Romové děláme, podle našich zvyků. Nad hrobem jsem mu řekla: „Nikdy na tebe nezapomenu. Děkuju ti za ty roky, co jsi se mnou žil. Kéž ti Bůh dá lehký spočinutí, láska moje.“

Přeložila Karolína Ryvolová

Ma rode avri pomsta

Ma ker vareso nalačo,
the te tuke ehas ubližimen.
Ma de pale nalačo,
dand vaš o dand,
kaj te na bajines.

Ehin ajse veci,
so mušines lačhes
te gondolinel,
te premišlinel andro šero.
Jekhvar, duvar.
Ma ker o veci bije godi.

Vaker varekaha,
kaske pačas.
Hem te tuke vareko kerda nalačo,
sikhluv godi
oda tut zoralisaŀola.

Avka sikhaveha,
hoj sal feder,
hoj tut ča avka nič na rozčhivkerla,
hoj hin tut godi
the o jilo pro lačo than.

Nechtěj se mstít

Vyhýbej se zlobě,
i když ti bylo ublíženo.
Neoplácej zlo zlem,
zub za zub,
abys pak nelitoval.

Je mnoho věcí,
které má smysl
dobře promyslet,
nechat projít hlavou.
Jednou, dvakrát.
Rozvaž je a konej s rozumem.

Najdi někoho,
komu věříš.
I když tě někdo zraní,
pouč se,
ať dál kráčíš silnější.

Jen tak dokážeš,
že pevný jsi,
skutečně odolný a klidný
a rozum máš
i srdce na pravém místě.

Do češtiny přeložila Eva Danišová

Dživipen

O dživipen vaš varekaske
dugo.
Beršenca džal sar balvaj
vaš varekaske
charno.
Jekhvar sal upre,
jekhvar tele,
aňi o kham na švicinel furt.
Avka the amen keras oda,
so amenge o dživipen anel.
Asas the rovas,
ňiko na džanel, so avela.
So mek amen užarel,
so amenge o dživipen anela.

Život

Pro někoho je život
dlouhý.
Ale roky proletí jak vítr
a jinému
těch pár let nestačí.
Jednou jsi nahoře,
jednou zas dole,
vždyť i slunce se občas schová.
Jako my sami,
čekající, co v životě přijde.
Člověk pláče, směje se,
a přítom neví,
co mu život přinese,
co mu dá a co sám unese.

Do češtiny přeložila Eva Danišová

Phuri baba som

Phuri som
sar kirňardo kašt.
O čhave
man thode andro domovos.

Na kamenas
khatar mande te kerel.
Na kamenas
te kerel pal peskri daj.
Duminenas, kaj som diliňi.

Sar me keravas khatar lende
khatar o čhave,
khatar o cikne,
davas len o love,
somas lači baba.

Ňiko pal ma na phirel,
ňiko mange na vičinel.
Na dikhlom len calo berš.

Pašli som andro hados,
keren pal ma o sestrički.
Užarav,
hoj mek pal mande avena,
hoj mek len dikhava,
hoj mange phenena:
Mamo miri.
Sar me dikhav,
hoj phiren o čhave
pal o avera,
pharo mange pro jilo.

Avka mange merava,
korkori.
He džava ko Del,
pal miro rom.

Jsem stařena

Jsem stará
jak vyhnilý strom.
Odložená dětmi
v domově pro staré.

Nechtěly
se o mě starat.
Nechtěly
pečovat o svou matku.
Za blázna mě měly.

Jak já je obskakovala,
kolem dětí,
kolem vnoučat.
Peníze pro ně strádala,
to jsem byla hodná babi.

Nikdo nepřijde,
nikdo nezavolá.
Už rok jsem je neviděla.

Už ani nevstanu z postele,
odkázaná na pomoc cizích.
Čekám,
snad ještě přijdou,
snad je uvidím,
snad mi řeknou:
Maminko moje.
A zatím slyším,
že cizí děti
chodí k cizím postelím.
Mně zůstal jen žal.

Takhle si zemřu,
opuštěná.
A půjdu za Bohem
a za svým mužem.

Do češtiny přeložila Eva Danišová